

Regina Koženiauskienė

Vilniaus universitetas

Universiteto 5, LT-2734 Vilnius, Lietuva

Tel.: (370-5) 2 68 72 12

E-mail: monika.kozeniauskaite@flf.vu.lt

Ž. LIAUKSMINO IŠKALBOS STILIAUS NUOSAUKUMAS

Kai kurios teorinio Ž. Liauksmo veikalo *Praxis oratoria et praecepta artis rhetoricae* (Iškalbos praktika ir retorikos mokslo taisyklės)¹ regulos (kalbėti paprastai ir suprantamai, nesidangstyti svetima išmintimi, t.y. neperkrauti savojo teksto kitų autorių citatomis ir sentencijomis, vengti per daug puošmenų) tebėra aktualios iki pat šių dienų ir, kaip dabar mėgstama sakyti, turi aukštą citavimo indeksą. Kūręs baroko laikais, Ž. Liauksmas kaip nė vienas iš amžininkų išlaikė kalbos aiškumo, stiliaus nuosaikumo ir loginio paprastumo dermę. Net ir tai, kad prie minėto retorikos veikalo Ž. Liauksmas pridėjo „*Medulla dialecticae*“ (Dialektikos branduoli)², taip pat rodo, kad tam laikotarpiui propaguoti, galima sakyti, privalomąjį barokinio stiliaus neįprastumą (*eloquentiam non vulgarem*) autorius siekė sutramdyti sveiko proto taisyklėmis, mokė studentus mąstyti ir dėstyti mintis logiškai, aiškiai, argumentuotai.

Ypač vertinga yra tai, kad Ž. Liauksmas paliko akivaizdų viso to įrodymą – į tą pačią knygą jis įdėjo panegiriką³ – savo iškalbos praktikos pavyzdį. Panegirika skirta Lenkijos karaliui ir DLK Vladislavui IV Vazai (1595–

1648) pergalės prieš maskviečius 1634 m. vasario 25 d. proga. Šis istorinis faktas mums žinomas „Maskvos karo“ vardu: kūrinyje jis užfiksuotas su to metu kontekstu ir geografinėmis realijomis.

Šiame straipsnyje mėginsiu išryškinti keturis Ž. Liauksmo stiliaus nuosaikumo veiksnius: 1) natūralią kalbos kompoziciją, 2) dialektinę mintį palaikančią antitezės figūrą, 3) aiškų, rišlų ir nuoseklų autoriaus kalbėjimą periodais ir visa tai apibendrinančią 4) savų, autorinių, pasakymų išmintį.

Natūrali kalbos kompozicija

(lot. *ordo naturalis*)

Ž. Liauksmo panegirika – tai proginė kalba, parašyta svarbiai karo pergalei pažymėti, be to, ji skirta pačiam karaliui išaukštinti. Toks didelis triumfas ir Vazos vardas, atrodytų, raginate ragina pasitelkti visą barokinį oratoriaus kūrybiškumą, erudiciją ir išmonę. Vis dėlto jeigu šią kalbą palygintume su kitomis to meto panegirikomis, kad ir su to paties meto VU profesorius garsaus oratoriaus M. K. Sarbievijaus progine kalba „Maršalkos lazda“⁴, tai joje nerastume barokui būdingos sumaišties – gau-

¹ *Praxis oratoria praecepta artis rhetoricae a Sigismundo Lauxmin... Francopurti ad Moenum, MDCLXV*. Rengiant šį straipsnį, naudotasi šiuo leidimu (iš viso yra žinoma apie keturiolika knygos pakartotinių leidimų): knyga saugoma VU bibliotekos Senų ir retų spaudinių skyriuje, išleista 1665 m. Frankfurte prie Maino.

² *Medulla dialecticae* – logikos kurso, pavadinto *Dialektikos branduoli*, priedo *Praxis oratoria* ... knygoje (žymima nuo p. 211) numeracija yra klaidinga, turėtų būti nuo p. 311.

³ *Panegyricus Vladislao IV, regi Poloniae, reduci ex Bello Moschouitico Anno 1634. Scriptus nomine Academici Vilnensis* (Panegirika Lenkijos karaliui Vladislavui IV, 1634 metais grįžusiam iš karo su Maskva. Parašyta Vilniaus Akademijos vardu). Panegirika įdėta į *Praxis oratoria* pabaigą. Jos vertimas iš lotynų kalbos publikuojamas pirmą kartą.

⁴ KOŽENIAUSKIENĖ, R. Motiejus Kazimieras Sarbievijus – oratorius. In *Aiivarai*, 7, 1997, p. 33–42.

sybės citatų, nuorodų, digresijų, hiperbolių ir alegorijų tame pačiame tekste. Joje visiškai nėra baroko įvaizdžių – dangaus namų, rojaus grožybių, triumfo arkų, angelų, pagaliau Apolono ir mūzų, kitų Antikos dievų ir deivių, įvairiausių Biblijos ir mitologijos aliuizijų, sudarančių kompozicinės nedarnos išpūdį. Ž. Liauksmo enkomijas (gr. pagiriamoji kalba – *enkomion*, lot. *laus*) parašytas pagal įprastą (lot. *ordo naturalis*) tokiai panegirinių kalbų rūšiai konstravimo modelį⁵, susidedantį iš trumpos įžangos (lot. *exordium*) apie būtiną ir pareigą girti išymius asmenis kaip ypatingą pavyzdį; pasakojimo (lot. *narratio*) – darbų, nuopelnų, žygių, būdo bruožų aprašymo; palyginimo (lot. *comparatio*) su kitų tautų pergalemis ir pabaigos (lot. *conclusio*), kviečiančios sekti tuo pavyzdžiu, apibendrinančios giriamojo asmens nuopelnus savo tautai. Tokią panegirinių kompozicijos schemą (kaip dispozicijos topą) rastume visuose to meto retorikos vadovėliuose.

Įžanga (lot. *exordium*). Pagrindinė įžangos mintis – *nors pergalė, kurią parnešei iš priešų, yra didesnė nei iškalingiausi oratoriai pagal nuopelnus galėtų apsaityti, vis dėlto, kadangi visi apie tave džiaugsmingai kalba, yra būtina, kad bendroje linksmybėje ir atskiri asmenys atvertume burnas, liudydami mūsų pagarbą Tau. Argi galime mes, piliečiai, nekalbėti apie tą karalių, kurį net patys priešai liaupsindami kelia į padanges? Negali būti, kad žmogus, kuris ginkluotas narsa privertė priešus juo žavėtis, triumfuodamas savo šlove neatristų savo pavaldinių liežuvių*. Pasakęs būtinus (bet ne daugiau) pagiriamuosius žodžius, autorius garsiai svarsto, ką reikėtų laikyti svarbiausiu dalyku šioje pergalėje, ir nuo šios vietos jau prasideda loginė propozicija, kuria pristatomi tie svarbiausi dalykai, arba klausimai, į kuriuos Ž. Liauksmas pasirengęs atsakyti pasakojimo dalyje (lot. *narratio*). Autorius pasižada kalbėti ne tiek apie nugalėtus priešus, kiek apie jiems parodytą karaliaus gailėstingumą; ne tiek apie karaliaus pergalę, kiek iš tos pergalės gautą visuotinę

naudą Tėvynei ir apie būsimą jos šlovę ir laimę (*laus futura sit...*).

Pasakojimas (lot. *narratio*). Ši dalis prasižada žodžiais: *Prisimink kartu su mumis praejusius metus, priešų daugybę ir mūsų nelaimes...* Tai tikroviškas, objektyvus ir įtakingas pasakojimas apie asmenis ir įvykius *Bellum Moschovitum* išvakarėse apie susiklosčiusią padėtį paties karo metu. Minimasis priešas geidžiamas Severijos kraštas, vaizdingai aprašoma, kaip buvo deginamos sodybos ir miestai, varomos bandos gyvulių ir paimtos minios žmonių į vergovę, pasidavusios į nelaisvę Dorogobušo, Bialajos, Nevelio pilys. Žygiuoja ištisi maskviečių legionai, svetimšalės žiaurumu pasižymintys jūzios gentys, prie Provincijos sostinės Smolensko atimti jį iš lietuvių. Iš istorijos šaltinių žinome, kad maskviečiai Smolenską išlaikė apgultą beveik ištisus metus. Tas faktas, kad naujai išrinktas jaunas (orig.: *Mirificum id quidem in Principe, tamen adolescentia aliquid suo sibi jure usurpare potuit*) karalius Vladislovas IV, sujungęs išmintį su stipria dvasia, atėjo jo išvaduoti ir privertė pasiduoti didžiulę priešų kariuomenę, peržengusią tai, kas teisėta ir leistina, kaip tik ir išryškintas Ž. Liauksmo pasakojime.

Palyginimas (lot. *comparatio*). Šioje kompozicinėje dalyje nėra išpūstų palyginimų su konkrečiomis istorinėmis asmenybėmis ar mitologiniais personažais, tačiau prisiminęs šlovingus tautų mūšius karuose ir pripažindamas, kad jie tikrai didingi, autorius lygina su jais Vazos triumfą ir teigia *didžiąją jų šlovės dalį vienoje šioje pergalėje sutelpančią*. Ši autoriaus tezė paremta ir loginiais, ir retoriniais argumentais (retoriniams pasitelkta subjekcijos figūra, kai autorius retoriškai klausdamas tuoj pat pats atsako, nesileisdamas į digresijas). Subjekcija yra loginio mąstymo variklis, priverčiantis skaitytoją mąstyti drauge su autoriumi, eiti tuo pačiu tiesos ieškojimo keliu. Retorinių klausimų ir atsakymų akumuluotas išvardijimas vienas po kito galutinai įtikina skaitytoją. Tai vadinamoji rekapiuliacija,

⁵ KOROLKO, M. *Sztuka retoryki: przewodnik encyklopedyczny*. Warszawa, 1990, s. 144–145.

arba kulminacinė dalykiškai ir retoriškai išplėtotą įrodinėjimo pabaigą: *Mat ko galima trokšti labiau nei sutramdyti priešų puolimą? O Tu juos laikei iš visų pusių suvaržytus. Ko mūšyje reikia tikėtis, jei ne didžiulio priešų sutriuškinimo? Šiame mūšyje jie taip buvo įveikti žudynių ir apgulties, kad iš daugybės tūkstančių vos per pus mažesnis skaičius išliko. Kas gali būti šlovingesnio papasakoti, nei tai, kad visa priešų kariauna buvo priversta paklusti? O jie išmaldavo Tavo pasi-gailėjimo. Koks geresnis gali būti atlyginimas už pergalę, jei ne priversti priešus sudėti ginklus? O Tu paėmei visą jų karinę įrangą. Kas pasakojimui suteiktį didesnį pagarbą, jei ne malonus elgesys su maldaujančiais? O Tu priešams dovanojai gyvybę. Šiais penkiaais retoriniais klausimais ir atsakymais autorius ne tik į krūvą sukaupia faktus ir įrodymus, bet ir iškelia jų didumą, gausumą, šitaip galutinai įtikindamas adresatą ir laimėdamas jo valią ir jausmus.*

Pabaiga (lot. *conclusio*). Panegirikos pabaiga, kaip ir įžanga, trumpa, ją apibendrinama visa tai, kas buvo minėta: *Tu turi išminties, prilygstančios dideliems darbams, Tavo sielos didybė pranašesnė už karališką didingumą, turi veiklos igūdžių, visada parengtų ir esančių po ranka. Tu turi ir kitų nesuskaičiuojamų bei reikšmingų dorybių, kurios Tau padeda. Prie visų šių dalykų Dievo valia yra pridėta ypatinga Sėkmė, kurios įrodymų gavai ir anksčiau. Kompozicinis ratas užsisklendžia: kas buvo žadėta įžangos propozicijoje, autoriaus priminta ir įgyvendinta pabaigoje: išvardytas karaliaus dorybes vainikuoja nauda ir didžiausia Tėvynės laimė – visų piliečių trokštama taika ir ramybė.*

Antitezės figūra

(lot. *compositum ex contrariis*)

Persikaite panegirika, turbūt be jokių abejonių pasakytume, jog iš visų stiliaus priemonių čia dominuoja antitezė – ir dialektinio mąstymo, ir argumentavimo, ir stiliaus nuosaikumo priemonė. Baroko epocha mėgo kontrastą ir antitezes⁶. Ir pats Ž. Liauksminas iškalbos „Mokslo pratybose“, aiškindamas periodo kūrimo subtilumus, moko pasinaudoti antitezės galimybėmis⁷. Antitezė padeda įtikinti ir įteigti, ji slypi pačioje retorikos prigimtyje, nes tik iš nuomonių, idėjų susidūrimo, priešingų argumentų kovos išskeliama tiesa. „Vienos antitezės iškelia dviejų reiškinį skirtingumą, kitos – to paties dalyko sudėtingumą, vidinį prieštaringumą“⁸. Antitezė (gr. *antitheton*, *synkrisis*, lot. *contrapositum*, *contrarium*) pirmiausia priklauso dialektikai, t.y. susijusi su dalyko turiniu, kaip su *ars inveniendi*, arba dialektine topika. Antitezė susijusi ir su stiliaus teorijos kategorijomis (priklauso *elocutio* skyriui). Baroko stilistika, ne tik pamėgusi nesuderinamų priešybių darną, bet ir iškėlusį ją kaip meno taisyklę, su kaupu vartojo daug stiliaus priemonių, paremtų antitezinio supriešinimu, – chiazmą, pleonazmą, antimetabolę, paradoksoną ir oksimoroną. *Discordia concors* arba, kaip sako Horacijus (Epist. I, 12, 19), – *rerum concordia discors*, tapo tinkamiausia jų kūrimo priemone, ypač veiksminga polemine figūra, ką vokiečių retorikos teoretikai vadina *scharfsinnige Redeformen* – proto aštrumą rodančiomis kalbėjimo formomis⁹. Antiteziškas mąstymas rodo Ž. Liauksminąėjus Baroko keliu, tačiau autorius nenukrypo į nedarnos kraštutinumus, jis siekė antitezėmis sutvirtinti argumentus, geriau išaiškinti ir paryškinti iškeltus teiginius.

⁶ ULČINAITĖ, E. *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*. VU leidykla, Vilnius, 2001, p. 130.

⁷ ULČINAITĖ, E. Periodas Žygimanto Liauksmino retorikoje. In *Literatūra*, 43(3), 2001a, p. 160–177. Štai kaip skamba toks antiteze paremtas periodas (p. 176): *Meldėsi Dievui ne tam, kad sau tėvų meilę pelnytų, bet kad Geriausiojo Galingiausiojo Dievo akis į save atkreiptų. Ne tam, kas sėkmės turtais pertektų, bet kad dieviškąsias dangaus dorybes įgytų. Ne tam, kad pasaulyje garsų vardą turėtų, bet kad amžinąją šlovę danguje įgytų.*

⁸ ŽUPERKA, K. *Stilistika*. Šiauliai, 1997, p. 72.

⁹ *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*. Band 1, Tübingen, 1992, s. 722–750.

Ž. Liauksminas *Medulla dialecticae* mini silogizmo kūrimo būdus ir duoda tokį jo pavyzdį: *contrariorum est opposita ratio* ir užbaigia šį silogizmą taip: *Album et nigrum sunt contraria, ergo Albi et Nigri est opposita ratio*. Ž. Liauksmino duotas silogizmas su priešingas sąvokas reiškiančiais antonimais *album (balta)* ir *nigrum (juoda)* rodo semantinę žodžių konfrontaciją, statymą priešpriešiais, būdingą visai panegirikos stilistikai. „Juoda spalva, padėta prie baltos, pabrėžia šios baltumą, kreiva linija, nubrėžta greta tiesios, pabrėžia šios tiesumą. Lygiai taip pagal savo semantinio turinio kontrastą priešpriešiais statomi žodžiai daikto, asmens ar jų ypatybės charakteristiką daro išpūdingesnę, dalyko esmės perteikimą – įtaigesnį“¹⁰. Antitezės stilistinio efekto paslaptis paradoksali: abi jos pusės aštriai konfrontuodamos tarpusavyje padeda viena kitai (ir juoda baltai, ir balta juodai) geriau išryškinti viena kitos spalvas, bruožus, ypatumus. Priešo spalva panegirikoje atrodo dar tamsesnė, niuresnė, kai ji supriešinama su lenkų ir lietuvių vyrų (orig.: *vires Polono Lithuanoque*) nuosaikumo ir gailestingumo bei elgesio taurumo spalva. Be to, antitezė neleidžia atsirasti išpūstumui – ji glauda, gyva, pakanka dviejų į akis krintančių kontrastingų spalvų: **priešas** ne narsumu, o apgaule išsinešdavo apgailėtiną grobį; grasęs mums pančiais ir vergija, žiauriai žudęs, pats prašė malonės ir maldavo išsaugoti gyvybę, o **mūsiškiai**, nors nebuvo gausūs, tikėjo, jog yra nesuskaičiuojami, iš visų pusių priešų legionų buvo apsupti, tačiau jų sielos buvo laisvos ir išdidžios. Jie negrasino prašančiam malonės žudynėmis, nekeršijo mirtimis, bet pakančiai leido jam gyventi. Panegirikos pabaigoje priešo skubotumas kontrastuoja su mūsiškių apdairumu, įžulumas – su narsa, neteisybė – su teisingumu ir galiausiai nusikaltimas su dorybe (orig.: *temeritas – consilio, audacia – fortitudini, iniquitas – aequitati, scelus denique – virtuti*).

Periodų įtaka kalbos aiškumui, rišlumui ir nuoseklumui

Ž. Liauksmino stiliaus nuosaikumą taip pat išryškina sintaksiniai periodai, kurių mokymui ir skirta teorinio veikalo pirmoji dalis. Įdomu įsitikinti, kaip meistriškai periodo struktūras autorius perkelia iš teorijos į praktiką. Kai tik autorius siekia sustiprinti savo argumentaciją logiškai ir emociškai, kai nori disciplinuoti savo kalbėjimą, kuria sintaksines periodų struktūras. Periodų vertė tuo didesnė, kuo labiau atitinka rato modelį: mintis, apsisukusi ratu, grįžta prie to, kas iškelta pradžioje, ir galutinai ji užveria, t.y. tik tada ji tampa aiškia ir logiškai baigta mintimi; tai, kas retoriškai iškelta pradžioje, atsakoma tik periodo pabaigoje. Štai periodo, turinčio labai aiškią pusiausvyrą tarp protasio ir apodasio, kurie yra susieti pagrindiniu žodžiu *Matome* ir priešinamaisiais jungtukais *ne tik, bet ir*, pavyzdys, kuriame mintis tęsiasi tarsi grandinė, tačiau tik „tiek, kiek oratorius neatsikvėpdamas ir nesustodamas gali kalbėti“¹¹, kol užbaigia mintį: *Matome, jog Tavo pergalę padidino ne tik tai, kas padeda saugumui, – atremti priešai, išlaisvintos pilys, nuo žudynių apsaugoti gyventojai, nebeniokojami laukai, nebegriaunami miestai, nebeniekinamos šventyklos, plačiai ir nevaržomai nusidriekusi Karalystės ribos, bet ir tai, kas ypač skatina susižavėjimą, – kad šitie vyrai, šitie ginklai ir šitos pajėgos, priklausančios lenkų ir lietuvių tautai, didžiausiems ir gausiausiems priešams, surinktiems iš geriausių Europos kariuomenių, galėtų įvaryti siaubą*.

Kaip minėta anksčiau, periodų aiškumą, minties glaudumą ir įtaigą ypač paaštrina antitezės figūra: *Mat kai Tave, maloniausias Karaliau, visų luomų valia išrinktą karalių, mūsų kariai pripažino, o Dieve nemirtingas, kiek iš karto igavo jėgų ir ryžto! Nebuvo gausūs, bet tikėjo, kad yra nesuskaičiuojami, iš visų pusių buvo priešų legionų apsupti, bet jų sielos buvo laisvos ir išdidžios*.

¹⁰ PIKČILINGIS, J. *Lietuvių kalbos stilistika*. II, Vilnius, Mokslas, 1975, p. 229.

¹¹ ULČINAITĖ, E., išnaša 7, p. 163.

Autorinių sentencijų išmintis

Minėtos Žygimanto Liauksmo retorikos knygos „Iškalbos praktika ir retorikos mokslo taisyklės“ pratarinėje sakoma: „...nesą nieko kvailesnio ir vaikiškesnio, kaip manyti, kad iškalbos viršūnę galima pasiekti prikaišiojus į kalbą gražių frazių, tarsi kokių spalvotų lopinėlių“.¹² Pats Ž. Liauksminas rašo: „Išmintinga kalba, sakoma pagal proto reikalavimus, nebūna prigrūsta sentencijų... Kas prigrūda į kalbą sentencijų, pasirinktų iš autorių, tas nekalba „sententiose“, bet tiktai pasinaudoja kitų teiginiais savo pažiūroms sustiprinti, o šios pažiūros bus tuo prieinamesnės ir aiškesnės, kuo mažiau bus panaudota svetimų ištraukų“¹³. Šie teoretiški Ž. Liauksmo žodžiai nė kiek nesikerta su praktika. Autorius iš tiesų, matyt, bodėjosi kalbėjimu svetima išmintimi, nes visur jautė saiką, dermę, mažą pasakyti, saiką, nagrinėjamoje kalboje jis apskritai nieko necitavo. Ž. Liauksminui nereikėjo išmintingų pasakymų skolinis iš kitų, nes jis pats kalbėjo sklandžiai, glaustai ir protingai, todėl ne vieną jo pasakymą nagrinėjamoje kalboje galima užrašyti kaip autorinę sentenciją.

Sentencijos (iš lot. *sentire* – jausti, pastebėti, suprasti, patirti, manyti, spręsti, reikšti nuomonę) – kaip rodo šio žodžio etimologija, yra kalbančiojo gebėjimas įžvalgiai pastebėti tai, kas visuotina, ir apibendrinti žmonijos sukaupą patirtį, t.y. glaustai išsakyti protingą mintį, parodyti kokio nors elgesio būdo pavyzdį, aukščiausią etikos principą ar nusakyti bendrą gyvenimiškos situacijos teisingumą. Lotyniškai *sententia* – ir sakiniu išreikšta mintis, ir taikliai suformuluotas posakis. Viena iš *sentire* reikšmių – reikšti nuomonę. Taigi sentenciją galima suprasti kaip nuomonę, paskelbtą pamokymą ar rekomendaciją ir visuotinai paplitusią kaip galiojančią taisyklę. Toks sentencijos supratimas leidžia į jos apibrėžimo lauką įtraukti visus posakius, reiškiančius apibendrinantį filosofinę, etinę mintį.

Ir lingvistiniu, ir retoriniu aspektu sentencija vertinama dėl tokių kategorinių požymių:

Trumpumo – turima galvoje minimalus sakinio ilgis, jį sudarančių vienetų kiekybė;

Glaustumo – t.y. sakinio minties talpumo, kai trumpu sakiniu pasakoma daug (*non multa, sed multum*), t.y. nedaug kiekybės požiūriu, bet daug savo reikšmės;

Tikslumo ir aiškumo – optimalaus minties ir žodžio atitikimo varianto;

Tinkamumo – minties universalumo ir platumo, gebėjimo pritaikyti įvairioms aplinkybėms;

Teisingumo – kaip visiems priimtina ir vienodai galiojanti norma.

Visoje Ž. Liauksmo kalboje gausu tokių apibendrinančių minties pasakymų. Net ir specialiai nesirenkant jie beveik kiekvienoje pastraipoje krinta į akis, žavi nuosaikumu ir visuotine išmintimi. Štai keletas jų:

Būdingas didžiųjų valdovų ir karvedžių bruožas – su priešu būti nenugalimam, su prašančiu – maloniam.

O kuris gi iš priešų neatkeršytų, jei tik galėtų? Mat didelė yra pykčio galia, kuri ramioms sieloms sukelia įsiūtį. Tačiau jei kas savo supykintą sielą nuramina ir atideda į šalį visas nuoskriaudas, kai išgirsta prašančiųjų maldavimus, tokį žmogų mokyčiausi vyrai visada manė esant viršesnį už narsiuosius karvedžius. Nes už žmogišką sielą, kurios dėka viršijame visus kitus dalykus, nieko negali būti nei kilnesnio, nei stipresnio: ją nugali tas, kas sugeba sutramdyti savo skausmą ir teisėtą bausmės troškimą. Iš pradžių elgėsi atlaidžiai, kai skyrė bausmes, o po to griežtai, mat buvo tiek kūrų, tiek sielų nugalėtojas. Bet jei jie būtų kritę ginklo pakirsti, vis tiek teisėtai būtų turėję sielą, o tas, kuris yra įkalintas, taip pat [savo sielą] yra laisvas ir nesulaikytas (orig.: qui in vinculis etiam liber est, et non tenetur). Pergalės baigtis būtų buvusi tokia pat kaip ir gyvenimo: šlovei ir kapui ta pati vieta. Tu gi tiek Respublikai padarei malonių, kad atrodo, jog pati Tėvynė bus ilgaamžis Tavo šlovės paminklas. O ji tuo puikiau skelbs

¹² *Praxis oratoria*, išnaša 1, p. IV.

¹³ *Praxis oratoria*, išnaša 1, p. 47.

Tavo narsą, kuo Tavo padedama bus garsesnė ir reikšmingesnė.

Maldaujame Dievą būti palankų: tenusileidžia skubotumas apdairumui, išūlumas – narsai, neteisybė – teisingumui ir galiausiai nusikaltimas – dorybei.

Išvada

Ž. Liauksmino panegirika atitinka jo teoriniame retorikos veikale iškeltą idealaus kalbėjimo modelį: kalbėti nuosekliai, sava galva,

glaustai, tiksliai, aiškiai – nuosaikiu stiliumi. Ž. Liauksminui pirmiausia rūpėjo studentų, arba iškalbos kandidatų (knyga ir skirta *ad eloquentiae candidatos*), praktika. Tai iš tiesų retas reiškinys, kai autoriaus teorinės regulos taip tiksliai įgyvendinamos praktiškai, kai retorikos mokslo taisyklės patvirtinamos ir sutvirtinamos į tą pačią knygą įdėtų paties autoriaus kūrybos pavyzdžiu.

PRIEDAS

**Panegirika Lenkijos karaliui Vladislovui IV, 1634 metais grįžusiam iš karo su Maskva.
Parašyta Vilniaus Akademijos vardu.**

Gandas apie Tavo pergalę atėmė mums žadą, Nenugalimasis Karaliau. Tačiau, kaip paprastai kad būna apėmus dideliui džiaugsmui, jis laikė mus pritrenktus ilgalaikėje tyloje, kad Tau grįžtant pratrūkę valstybių ir tautų plojimai paskatintų mūsų iki šiol dvejojusį liežuvių kuo greičiau Tave šlovinti. Taigi nors pergalė, kurią parnešei iš priešų, yra didesnė nei iškalbingiausi oratoriai pagal nuopelnus galėtų apsaityti, vis dėlto, kadangi visi apie tave džiaugsmingai kalba, yra būtina, kad bendroje linksmybėje ir atskiri asmenys atvertume burnas, liudydami mūsų pagarbą Tau. Argi galime mes, piliečiai, nekalbėti apie tą karalių, kurį net patys priešai liaupsindami kelia į padanges? Negali būti, kad žmogus, kuris ginkluotas narsa privertė priešus juo žavėtis, triumfuodamas savo šlove neatrištų savo pavaldinių liežuvių. Tačiau ką reiktų laikyti svarbiausiu dalyku? Nugalėtus priešus? O gal gailėstingumą, parodytą pasidavusiems? Ar ne labiau tinka Tėvynei dėkoti? O gal iš dabartinės sėkmės ženklų kalbėti apie būsimą laimę? Šiame kare atlikai daug didžių ir nuostabos vertų žygių, didžiausias iš karalių. O kuo didingesni yra tavo darbai, tuo tinkamesni jie mūsų pasakojimui. Mat nebijome, jog atrodytų, kad esame nuolaidūs mūsiškių pergalei ar bandomė sakyti tai, kas malonu Valdovo ausims, jeigu visas savo pastangas sutelksime Tau pašlovinti. Tuo labiau, kad Tavo nuopelnų didybė yra tokia, jog tai, kas kitu atveju taptų žinoma talento ir iškalbos dėka, čia padaro būsimoji šlovė, sukūrusi enkomiją, neprilygstantį šaunumui to, kurio nuopelnams apsaityti neužteko jokios iškalbos.

Prisimink kartu su mumis praėjusius metus, priešų daugybę ir mūsų nelaimes: taip lengviau suprasi, kaip mes vertiname Tavo nuopelnus. Iš dalies nusilpninta ilgalaikio karo, iš dalies sukrėsta geriausio karaliaus mirties, mūsų Respublika nukreipė visas jėgas savo vidinėms žaizdoms gydyti. Ji tikėjosi, kad bus saugi nuo išorinių neteisybų sudarytų sutarčių dėka. Mūsų postai pasienyje buvo silpni: pilyse ne tiek sargybinių, kiek būtų atvykę, jeigu būtų tikėtasi priešų išdavystės, mat kaimyninės šalys buvo taikios, miestai draugiški ir ramūs. Tuo tarpu Senatas ir beveik visas bajorų luomas, iš visos valstybės sušauktas, užsiėmė visais kitais Respublikos reikalais.

Negalima buvo paneigti, kad esant tokiai padėčiai daug būtų iškentę, jei netikėto pykčio paskatinti priešai būtų prasiveržę per sienas, užplūdę laukus ir ėmę plėšti grobį. Tačiau kokia nepaprasta priešų klasta! Mat ne tikėta, o ilgai brandintą neapykantą jie staiga į mus nukreipė. Ne privačiu sprendimu, o viešu sutarimu peržengė tai, kas teisėta ir leistina. Jie troško ne grobio iš laukų, o užsigeidė viso Severijos krašto ir mintyse visą Rusiją jau prarijo. Jų kariuomenė ginklais ir vyrais buvo didesnė nei įtikėtina, puolimo jėga didžiulė, karo technika dydžiu ir skaičiumi viršijo visus gaudus. Apginkluotos buvo ne tik vietinės tautos, kurias trejus metus pratybų lauke rengė, bet ir svetimšalės žiaurumu pasižyminčios gentys, kurias į stovyklą priviliojo iš dalies didžiulis užmokestis, iš dalies – neapykanta stačiatikystei (orig.: *ortodoxae Religionis*) ir mūsų tautai. Pats šios klastos sumanytojas ir kūrėjas, vadas ir bedieviškos

kariuomenės vedlys, kad geriau parodytų savo valdovui nedorybę, lakstė po stovyklas, apimtas įsiučio ir žiaurumo: vienus grobti, kitus žudyti skatino, vieniems siūlė ugnies [šakelus], kitiems – ginklus. Buvo išsinešamas apgailėtinas grobis, kurį ne narsumu iš nugalėtųjų mūšyje, o apgaule iš mažiau atsargių plėšdami atimdavo. Buvo deginamos sodybos ir miestai, varomos gyvulių bandos ir minios žmonių: kurių pasigailėdavo kardas, tuos pasisavindavo vergystė. Jau Dorogobušas, Bialaja, Nevelis ir kitos kaimyninės pilys pasidavė priešui. Jau keliai ir laukai užtvindyti krauju. Jau didesnioji Severijos dalis žuvo nuo geležies ir ugnies. Ir štai tarsi į savo teisėtas valdas pirma lengvai ginkluotos kohortos, po to ištisi priešų legionai atžygiavo prie Provincijos sostinės Smolensko. Čia aiškiau už šviesą paaiškėjo, kaip stipriai net ir nesančio valdovo, kuriam pritarus buvo kariaujama, vardas mūšiuui subūrė. Mat kai Tave, maloniausias Karaliau, visų luomų valia išrinktą karalių, mūsų kariai pripažino, o Dieve nemirtingas, kiek iš karto ėgavo jėgų ir ryžto! Nebuvo gausūs, bet tikėjo, kad yra nesuskaičiuojami. Iš visų pusių priešų legionų apsupti, bet jų sielos buvo laisvos ir išdidžios. Jie per priešo įtvirtinimus prasiskynė sau kelią į pilį, kurioje už tavo vardo šlovę ir Tėvynės saugumą dieną ir naktį ėjo sargybą. Nebuvo nė vieno iš jų, kuris Tavęs nebūtų tikėjęsis savo darbais papildyti Tavo nuopelnų, kuris nebūtų manęs, kad savo krauju didina Tavo šlovę. Ką jie davė Tau, ką Tėvynei, geriausiai Tu įvertinsi.

Tačiau tai, kad būdami negausūs neišsigando daugybės, kad atmušę priešų puolimą ir nukreipė klastas, kad virš mūsų galvų pakibusią grėsmę ne tiek sienomis, kiek savo kūnais sustabdė, kad per aštuonių mėnesių laikotarpį jų neįveikė jokie priešų bandymai, visa tai, kas svarbiausia, priskiriame Tavo kilniam vardui ir karališkajai sėkmei. Mat Tu įžengei į daugelio audrų blaškomą Valstybės laivą ir atnešei mums daugiau sėkmės negu anie, kad Tavo saugomi galėtume nebebijoti jokios didesnės nelaimės. Mat nors aiškiai mums parodėi, ką Tu galėtum nuveikti būdamas kartu, jei laimėjai nebūdamas, vis dėlto mes išsigandę mąstėme apie žmogų tykančias nelaimes ir neaiškia karo baigtį bei sielvartavome, kad, kai Respublika priklauso tik nuo Tavo gerovės, Tu savo noru skubi į sunkaus karo pavojus. Kokių tik įžadų ne-

davėme, kad pagaliau priešas atsisakytų savo įžūlumo, kad, paveiktas artėjančios kariuomenės baimės, išlįstų iš slėptuvių ir įtvirtinimų priedangos ir kad vėl grįžtų prie saviškių. Nes nors ir nenubaustas pasitrauktų, tačiau vis tiek atrodytų, kad jo atsitraukimas yra jam gėdingas. Tuo tarpu kas iš mūsų galėjo trokšti ar tikėtis, kad kada nors pavyks pasiekti tai, kad tokia kariuomenė jėga bus atstumta, tokios pajėgos, puikiai parengtos tiek pulti, tiek jį atremti, ne tik bus smarkiai sumuštos, bet ir paimitos į nelaisvę, kad anie įsiutę vadai, kurių išdidumo negalėjo palenkti jokie maldavimai, o žiaurumo – patenkinti jokios aukos, nugalėti ir drebantys derėsis dėl savo gyvybės ir laisvės. Iš tiesų Tavo narsa turėjo pranokti mūsų viltis: Tu, kuris, Dievo padedamas, pradėjai karą, turėjai laimėti pergalę, nepanašią į kitų valdovų, vienintelę ir beveik dievišką.

Toje [priešų] kariuomenėje buvo daug šventvagysčių, daug nusikaltimų. Jie atėjo nusižengdami tarptautinei teisei, pakėlė ginklą ne tik prieš žmones, bet ir prieš patį Dievą. O Tu turėjai būti keršytojas už Dievui ir žmonėms padarytas skriaudas. Todėl Tave pamatę jie drebėjo, siuto, lakstė ir bėgiojo: nepasitikėjo savimi mūšio lauke. Nors jų buvo nesuskaičiuojama daugybė, bet jie puldinėjo slapčia, tinkami labiau plėšikauti nei kovoti.

O ką gi aš galėčiau pasakyti apie Tavo karvedžių, kariuomenės, senatorių ir karių narsą? Jie įsiveržė į griovius, pylimus ir daugybę žmogaus bei gamtos sukurtų slėptuvių, jie ketino ugnimi ir ginklų priversti priešą prašyti pasigailėjimo, manydami, jog nėra tokio gamtos kūrinio ar žmogaus statinio, kuris būtų toks tvirtas ir apdairiai apsaugotas, kad jie negalėtų jo pasiekti ir sunaikinti, mat juos lydėjo narsa. O Tu saviškiais rūpinaisi ne mažiau, nei priešas jų nekenė: negalvojai, ką nugalėsi, bet su kuo nugalėsi. Ir tik tada manei teisingai pasieksią pergalę, jei triumfuosi su daugeliu. Todėl pats atlikai kariuomenės apžiūrą, apėjai mūšio lauką, pažymėjai miškelius ir kalvas, iš anksto numatėi viską, kas galėjo būti naudinga arba priešui atremti, arba jį sutriuškinti. Tu savo karinį įniršį sutramdėi išminties ir proto taisyklėmis, o protą sujungei su nenugalima ir stipria dvasia, kad, užbėgęs už akių visų pavojams, pats būtum arčiausiai jų. Šios dorybės, nenugalimasis valdove, tai senos Tavo dorybės: negailėti kraujo ir gyvybės šlovės vardan. Tai nuostabos vertas valdovo charakterio bruožas, tačiau

jaunuoliškas amžius galėjo pareikalausiti ko nors tik jam būdingo. Tačiau būtent tokio amžiaus ir užimdamas tokias pareigas Tu sukinėjaisi tarp priešu ginklų ir aukštai iškėlęs laikei savo šventą galvą tarp pabūklų, spjaudančių ugnimi. Tai suteikdavai pagalbą piliai, tai paskirdavai kokią pavidimą kariui. Ar buvo tada kas nors, kas visa tai apie Tave išgirdęs iš gandų, žavėdamasis Tavo dorybėmis, giliai širdyje sujaudintas, netiestų rankų į dangų ir atkakliai, duodamas įžadus, nemaldautų, kad tokius šventus Tavo darbus Amžinasis Dievas padarytų Tau nepavojingus, o Tėvynei naudingus. Argi ne visada Viešpats, būdamas palankesnis nei mes prašydavome, mums mieliai padėdavo? Mat nedaug tepraėjo laiko, kai siaubingai drebantį priešą taip įvarei į kampa, kad tas, kuris prieš tai mums visiems grasino pančiais ir vergija, pats tada atrodė norįs savanoriškai užsidaryti į kalėjimą prašydamas malonės.

Būtent tuo metu nugalėjai: likęs laikas buvo skirtas priešams persekioti, o ne pergalei rengtis. Nes kai iš visų pusių užkirtai priešams atsitraukimo kelius ir į jų pusę pasiuntęs kariuomenę atėmė paskutinę viltį išsigelbėti, ar nederėjo jiems tada ateiti kaip maldautojams ir pasikliauti Tavo atlaidumu bei prašyti dovanoti gyvybę? Tačiau Tavo kantrybė kovojo su priešų užsispyrimu: ir kuo ilgiau jie dėsė pasiduoti, tuo šaunesnė Tau rengė pergalė. O kadangi jau buvai davęs daugybę Narsumo, Uolumo ir Rūpestingumo pavyzdžių, būtinai turėjai parodyti visam pasauliui nuostabų Atlaidumo reginį, kad dar kartą priešams dovanotum gyvybę. O diena, ne mažiau suteikusi garbės Tau ir taviškiams, nei išganinga priešams! Kai išsekinti bado, nualinti ligų ir pakirsti žaizdų, praradę bet kokią viltį prašė Tavo pasitikėjimo ir gailėstingumo, paskyrė savo gyvybės saugotoju Tave, kurį prieš tai persekiojo baisiausiais ginklais. Tiems, kurie pamynę tarptautinę teisę, paniekinę dieviškus įstatymus, atnešė baisiausius žudynes, negalėjo būti jokios vilties išsaugoti gyvybę. Kai priešai prašė pasigailėjimo, nepabijoję Tavo akivaizdoje savanoriškai pasirodyti ir kruvinas rankas bei vis dar žiaurumu alsuojančius veidus parodyti. Net jei tuo ir nepadidino Tavo šlovės, jie parodė nepraradę tikėjimo Tavo atlaidumu.

Tai būdingas didžiųjų valdovų ir karvedžių bruožas – su priešu būti nenugalimam, su prašančiu – maloniam. O kuris gi iš priešu neaterkšytų, jei tik

galėtų? Mat didelė yra pykčio galia, kuri ramioms sieloms sukelia įsiūtį. Tačiau jei kas savo supykintą sielą nuramina ir atideda į šalį visas nuoskriaudas, kai išgirsta prašančiųjų maldavimus, tokį žmogų mokyčiausi vyrai visada manė esant viršesnę už narsiuosius karvedžius. Nes už žmogišką sielą, kurios dėka viršijame visus kitus dalykus, nieko negali būti nei kilnesnio, nei stipresnio: ją nugalai tas, kas sugeba sutramdyti savo skausmą ir teisėtą bausmės troškimą.

Kas atėjo pas Tave kaip maldautojai? Tie, kurie nė vieno maldautojo nenorėjo paleisti nenuskriaudę. Kas gi tokie prašo išsaugoti gyvybę? Ogi tie, kurie iš daugelio žiauriai ją atėmė. Kurie gi tikisi, kad iš Tavęs sulauks pasigailėjimo? Tie, kurie apgaulingai pažeidė Tavo įstatymus, ginkluoti kovojo, atkakliai trukdė. Tačiau visi jie dabar ateina kaip prašytojai, nes vargsta visko stokodami ir jau nebegali be Tavęs apsieiti. Jie ateina ir maldauja Tavęs būti jų globėju, ir tuo labiau yra tikri dėl savo saugumo, kadangi labiau pasitiki Tavo atlaidumu nei baiminasi dėl savo sunkios padėties. O Tu, geriausiasis iš valdovų, ar tikrai patvirtinai priešų nuomonę savo dorybė? Tu neištraukei kardo, negrasinai žudynėmis, nekeršijai mirtimi ir krauju už paniekiną pakantumą, bet pasakei: „Tegyvena! Tegul tik atiduoda ginklus ir vėliavas tesudeda prie Mūsų kojų. Teišsaugoja gyvybę ir tegul patys būna liudininkais, kad mes šiame kare esame Teisingumo ir Lygybės pusėje, o ne trokštame žmonių kraujo“. O išmintingiausiasis geriausiojo Valdovo sprendime! Nepanorėjo nužudyti prašančiųjų, tačiau nepaleido nenubaustų, kad neatrodytų, jog itin priešišškai nusiteikusiems atleido. Iš pradžių elgėsi atlaidžiai, kai skyrė bausmes, o po to griežtai, mat buvo tiek kūrų, tiek sielų nugalėtojas. Bet jei jie būtų kritę ginklo pakirsti, vis tiek teisėtai būtų turėję sielą, o tas, kuris yra įkalintas, taip pat yra laisvas ir nesulaikomas savo siela (orig.: *qui in vinculis etiam liber est, et non tenetur*). Pergalės baigtis būtų buvusi tokia pat kaip ir gyvenimo: šlovei ir kapui ta pati vieta. Tačiau dabar kiek yra tų, kuriems dovanojai gyvybę, tiek norėjai, kad būtų Tavo šlovės skelbėjų. Ir kas tik suprato, jog Tu esi gerovės gynėjas, visi pripažino, kad yra Tau skolingi pagal žmonių ir Dievo įstatymus.

Visada maloniai galėsi prisiminti, maloningasis Karaliau, tą dieną, kai didžiu savo sielos įžvalgumu pajėgei perprasti, kodėl jie pripuolė prie Tavo

dieviškų rankų, žavėjosi Tavimi, negalėjo pasisotinti Tavo maloningu veidu, taip džiūgauti Tave šlovino ir dovanotą savo kraują, gyvybę, gerovę Tau zadėjo. Taigi į kurias žemes jie nukeliaus, visur su savimi nešis gautos malonės prisiminimą, ir kurioje tik pasaulio šalyje bus, ten amžiną paminklą pastatys Tavo narsai ir šlovei. Vadinasi, Tu turi savo darbo vaisių, kuri visada turi vertinti dėl to, kad nedaugelis iš didžiausių valdovų Tau gali prilygti savo šlove.

Iš tiesų daugybė senųjų laikų paminklų mums pasakoja apie šlovingus tautų mūšius karuose. Aš pripažįstu, kad jie yra tikrai didingi ir gausūs, nors didžiąją jų šlovės dalį vienoje Tavo pergalėje manau sutelpančią. Mat ko galima trokšti labiau nei sutramdyti priešų puolimą? O Tu juos laikai iš visų pusių suvaržytus. Ko mūšyje reikia tikėtis, jei ne didžiulio priešų sutriuškinimo? Šiame mūšyje jie taip buvo įveikti žudynių ir apgulties, kad iš daugybės tūkstančių vos per pus mažesnis skaičius išliko. Kas gali būti šlovingesnio papasakoti, nei tai, kad visa priešų kariauna buvo priversta paklusti? O jie išmaldavo Tavo pasigailėjimo. Koks geresnis gali būti atlyginimas už pergalę, jei ne priversti priešus sudėti ginklus? O Tu paėmei visą jų karinę įrangą. Kas pasakojimui suteiktų didesnę pagarbą, jei ne malonus elgesys su maldaujančiaisiais? O Tu priešams dovanojai gyvybę.

Ką kiti per ilgą laiką ir daugelyje karų padaryti vos pajėgė, šiame kare Tavo dieviška narsa per kelių mėnesių žygi, padedama dangiškų jėgų, pirmu puolimu įvykdė. O kadangi Tavo nuopelnai yra didesni, nei kurio nors iš mūsų protas pajėgia suvokti, tikėkis Tavo vardo pašlovinimui gauti iš mūsų ne kokią nors vainiką, ne statulą ar koloną. Kažkada tai buvo nustatytas atlygis už daug menkesnis nuopelnus kaip paskata narsumui. Tu gi tiek Respublikai padarei malonių, kad atrodo, jog pati Tėvynė bus ilgaamžis Tavo šlovės paminklas. O ji tuo puikiau skelbs Tavo narsą, kuo Tavo padedama bus garsesnė ir reikšmingesnė.

Matome, jog Tavo pergalę padidino ne tik tai, kas padeda saugumui, – atremti priešai, išlaisvintos pilys, nuo žudynių apsaugoti gyventojai, nebeinokojami laukai, nebegriaujami miestai, nebeinokiamos šventyklos, plačiai ir nevaržomai nusidriekusi Karalystės ribos, bet ir tai, kas ypač skatina susižavėjimą, – kad šitie vyrai, šitie ginklai ir šitos pajėgos, priklausančios lenkų ir lietuvių tautai, didžiausiems ir gausiausiems priešams, surinktiems

iš geriausių Europos kariuomenių, galėtų įvairyti siaubą. Tačiau nors ir iš daugelio kitų, ir iš šio priešo, tiek prieš tai buvusių karalių, tiek Tavo šlovingojo tėvo pastangomis turime pergalės paminklą, kurie niekada nebus pamiršti, bet praėjusiais metais dėl įžeistos dievybės pasipiktinimo įvyko taip, kad nedaugelio patirtos nelaimės gerokai sumenkino senąsias mūsų dorybes, o tai, kas buvo atpildas už mūsų nusikaltimus, priešai manė esant mūsų tautos silpnadvasiškumo įrodymą. Argi jie mus būtų su ginklais užpuolę, jei mūsų visiškai neniekintų? Ar jie galėtų sutartis laužyti ir peržengti sienas, jei nebūtų savęs įtikinę, kad reikia iš silpnųjų karo grobį atimti? Tuo budriau Tu, nenugalimasis Karaliau, turi rūpintis, kad už padarytas Tėvynei neteisības būtų atkeršyta.

Ir tai dar nėra Tavo nuopelnų pabaiga. Atrodo, kad Tu padėjai pamatus tų dalykų, kurių viltį mums sužadina. Matai, kiek priešų iš visų pusių mus supa! Jie dieną naktį kelia grėsmę mūsų gerovei ir gyvybei ir nors papročiais ir gyvenimo būdu tarp savęs skiriasi, vienu klausimu labai gerai sutaria: vos tik gaus ženklą, kai manys, kad esame nebudrūs, susirinks plėsti ir siaubti. Jų nesulaikys nei sutarčių neliečiamumas, nei tarptautinė teisė, nei priesaikos atnaminimas. Mat jie mano, kad tas įstatymas yra aukščiausias, kurį vienintelį siūlo jų žiaurumas ir baisi prigimtis. Kol Tu juos persekioji, mes čia esame puolami kitų: jie numato, kaip mus pavargusius užpulti. Jų planus išardyti, jėgą atremti, puolimą ir žiaurumą sustabdyti gali tik Tu vienas, nes Tu turi išminties, prilygstančios dideliems darbams, Tavo sielos didybė pranašesnė už karališką didingumą, turi veiklos igūdžių, visada parengtų ir esančių po ranka. Tu turi ir kitų nesuskaičiuojamų bei reikšmingų dorybių, kurios Tau padeda. Prie visų šių dalykų Dievo valia yra pridėta ypatinga Sėkmė, kurios įrodymų gavai ir anksčiau. Maldaujame Dievą būti palankų: tenusileidžia skubotumas apdairumui, išūlumas – narsai, neteisybė – teisingumui ir galiausiai nusikaltimas – dorybei. Tu nesustok ir sėkmingai tęsk darbus, kad, aplinkui išžudęs priešus, Tėvynei grąžintum trokštamą taiką ir ramybę. Tik tada nurimsi savo Karalystės soste, papuoštas šlove, kad nepaliaujamą pastangą ją apgiedoti suteiktum ne tik savo Akademijos jaunimui, kuris negali lygiuotis net ir į menkiausią Tavo žygdarbį, bet ir visam pasauliui.

Iš lotynų kalbos vertė *Nijolė Klingaitė*

Regina Koženiauskienė

Vilnius university

Ž. LIAUKSMINAS' MODERATION OF STYLE ELOQUENCE

Summary

A famous 17th century professor of rhetoric Žygimantas Liaukšminas' work *Praxis oratoria et praecepta artis rhetoricae* has been referred in encyclopedias of European literature as the book advocating moderate style. Although this period signified extravagance of style, the author tried to tame this kind of style by the *Nucleus of Dialectics* or the rules of logic. He taught his students to think their own thoughts, to speak clearly, in an understandable way and not to abuse other authors' quotations. The mentioned work includes Liaukšminas' practical work – panegyric to the king of Poland and Great Lithuanian Principality Vladislov IV Vaza on the occasion of victory against Moscow. The panegyric analyzed in the article differs greatly from his contemporary Vilnius University professor M. K. Sarbievijus' works of the same genre. There is no confusion, abundant images, and allusions to the Bible and mythology what is characteristic of baroque and what makes the impression of stylistic dissonance. The article focuses on four factors revealing Liaukšminas' moderation of style eloquence: natural language composition, a trope of antithesis supporting the idea of dialectics, coherent and moderate speech in periods, and the author's wisdom presented in concise sententious utterances. Ž. Liaukšminas maintained tradition of classical rhetoric in Lithuania and he did not let deviate from it to bizarre style as it happened in Poland.

KEY WORDS: Ž. Liaukšminas, encomium, panegyric, baroque style, *eloquentia non vulgaris*, moderation of style, *ordo naturalis*, trope of antithesis, rhetorical question, subjection, period, protasis, apodasis, sententious utterance.

Regina Koženiauskienė

Vilniaus universitetas

Ž. LIAUKSMINO IŠKALBOS STILIAUS NUOSAUKUMAS

Santrauka

Garsaus XVII a. VU retorikos profesoriaus Žygimanto Liaukšmino lotyniškas veikalas *Praxis oratoria et praecepta artis rhetoricae* iki šiol minimas Europos literatūros enciklopedijose kaip nuosaikų stilijų propaguojanti knyga. Tuo laikotarpiu pamėgtą stiliaus neįprastumą autorius siekė sutramdyti *Dialektikos branduoliu*, arba logikos taisyklėmis, studentus mokė mąstyti sava galva, kalbėti aiškiai, suprantamai, nepakaišyti kalbos svetima išmintimi, t.y. neperkrauti teksto citatomis, kitų sukurtois sentencijomis, aforizmais. Įminimą veikalą yra įdėtas ir praktinis Ž. Liaukšmino kūrinys – panegirika Lenkijos karaliui ir LDK Vladislavui IV Vazai pergalės prieš maskviečius proga. Ši straipsnyje analizuojama panegirika iš esmės skiriasi nuo jo bendraamžio Vilniaus universiteto profesoriaus M. K. Sarbievijaus to paties žanro kūrinių. Joje nėra barokui būdingos sumaišties, gausių įvaizdžių, įvairiausių Biblijos ir mitologijos aluzijų, sudarančių kompozicinės ir stilistinės nedarnos įspūdį. Straipsnyje išryškinti keturi Ž. Liaukšmino iškalbos stiliaus nuosaikumo veiksniai: natūrali kalbos kompozicija, dialektinę mintį palaikanti antitezės figūra, rišlus ir nuosaikus autoriaus kalbėjimas periodais ir paties autoriaus išmintis, išsiliejanči glaudstais sentenciškais pasakymais. Ž. Liaukšminas išlaikė klasikinės retorikos tradiciją Lietuvoje, neleido nukrypti į įmantrią gražbylystę, kaip tai atsitiko kaimyninėje Lenkijoje.

REIŠKIMINIAI ŽODŽIAI: Ž. Liaukšminas, enkomijas, panegirika, barokinis stilius, *eloquentia non vulgaris*, stiliaus nuosaikumas, *ordo naturalis*, antitezės figūra, retorinis klausimas, subjekcija, periodas, protasis, apodasis, sentencija.

Gauta 2003-06-26

Spaudai įteikta 2003-09-17